

Tematica hristologică a icoanelor pe sticlă

Olimpia-Angela COMAN-SIPEANU

Keywords: icoane românești pe sticlă/Romanian icons on glass, repertoriu tematic/thematic repertoire, Iisus Hristos/Jesus Christ, ciclul hristologic/Christological cycle.

Abstract

The Christological Themes of the Icons on Glass

The depiction of Jesus Christ holds a privileged place in the Romanian icons on glass. The Messiah appears in the most varied postures: as Pantokrator, Messiah, Man of Sorrows in the Crucifixion icon, Conqueror of Death, Jesus Christ Emmanuel or Child in His Mother's arms. He also appears as Great Judge in the Last Judgement scene or surrounded by the Virgin Mary and St. John in Deisis.

Besides these depictions, the icons on glass pay special attention to the important moments in Jesus Christ's life or to the holy days dedicated to Him: the Nativity of Jesus, the Circumcision, the Baptism, Christ's Entrance in Jerusalem, the Last Supper, the Crucifixion, the Descent from the Cross, the Entombment, the Resurrection, the Ascension, the Descent of the Holy Ghost, the Holy Trinity, the Transfiguration and the Elevation of the Cross.

Studiul repertoriului tematic al icoanelor pe sticlă prilejuiește constatarea că tematica variază de la un centru la altul, de la un iconar la altul sau de la o epocă la alta. Cu toate acestea există reprezentări care se impun prin frecvența lor, indiferent de centru, iconar sau epocă. O astfel de reprezentare este și aceea a lui Iisus Hristos, căreia iconarii i-au acordat mereu un loc privilegiat.

Cultul Bisericii Ortodoxe, numit și hristocentric¹, are un pronunțat caracter hristologic. Prin el, Biserica realizează prezența vie a lui **Iisus Hristos** (*Iisus=Mântuitor și Hristos=Uns*), *Unsul lui Dumnezeu* sau *Alesul lui Dumnezeu*². El este *Fiul lui Dumnezeu* întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria, căci din dragoste pentru omul căzut în robia păcatului, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său ca să Se jertfească pentru om și să-l mântuiască. Așadar, Iisus Hristos din Nazaretul Galileii, născut la începutul erei noastre și răstignit, potrivit tradiției, în primăvara anului 33, stă în centrul religiei creștine³. El este întemeietorul și conducătorul Bisericii Creștine, numită și Biserica lui Hristos. Trăind în lume ca un Om adevărat și Dumnezeu adevărat, Iisus Hristos a marcat istoria omenirii, astfel încât timpul și istoria măsoară evenimentele în funcție de nașterea Sa.

¹ Braniște, En., Braniște, E. 2001, p. 195.

² Braniște, En., Braniște, E. 2001, p. 196.

³ Eliade, Culiănu 1993, p. 99.

Icoana lui Iisus Hristos redă chipul lui Dumnezeu în care s-a făcut accesibil prin Întrupare. În iconografia creștină, chipul lui Iisus a cunoscut multiple și diverse reprezentări, de la cele nefăcute de mână omenească, datând din timpul vieții Sale pământești, la reprezentările alegorice din catacombele creștine și până la reprezentările sub chip real, care apar în programul iconografic al bisericilor sau în icoane.

Icoanele pe sticlă preiau cele mai importante ipostaze ale Mântuitorului, Iisus apărând ca *Pantocrator* (Atotțiitorul, Împăratul și Stăpânul Lumii), ca *Mântuitor* (Dumnezeu al Iubirii și Dumnezeu Întrupat), ca *Om pătimitor* în icoana *Răstignirii*, ca *Biruitoare al morții* în icoana *Învierii*, ca *Iisus Emanuel* în icoane precum *Izvorul Tămăduirii*, *Iisus în potir*, *Iisus și Sfântul Ioan*, sau ca *Prunc* în brațele Maicii Sale. De asemenea, El apare ca *Mare Judecător* în scena *Judecății de Apoi* sau înconjurat de Maica Domnului și Sfântul Ioan, uneori și de apostoli, în *Deisis* (Rugăciunea). O temă originală o constituie *Iisus cu vița de vie*, simbol al Euharistiei.

Pe lângă aceste reprezentări, icoanele pe sticlă acordă o atenție specială momentelor importante din viața Mântuitorului sau sărbătorilor închinat Acestuia, numite *praznice împărătești* sau *sărbători domnești* și care, în ordine calendaristică sunt: *Nașterea Domnului*,

Tăierea Împrejur, *Botezul Domnului*, *Întâmpinarea Domnului*, *Intrarea în Ierusalim*, *Cina cea de Taină*, *Răstignirea*, *Coborârea de pe cruce*, *Prohodul*, *Punerea în mormânt*, *Învierea Domnului*, *Înălțarea la Cer*, *Pogorârea Sfântului Duh*, *Sfânta Treime*, *Schimbarea la față* și *Înălțarea Sfintei Cruci*.

Un exemplu elocvent în acest sens îl constituie ancheta statistică privind tematica icoanelor pe sticlă, efectuată în 1959 de către specialiștii Muzeului Brukenthal din Sibiu în 350 de localități, pe un lot de 3998 piese, din care, 1268 de exemplare erau icoane cu tema Iisus Hristos în 70 de reprezentări diferite, cele mai numeroase (230) înfățișând scena *Răstignirii*¹. Acest lucru este firesc mai ales dacă ținem seama de caracterul hristologic al cultului ortodox care îl consideră pe Iisus centrul întregii existențe văzute și nevăzute.

Urmărind frecvența pe centre a icoanelor pe sticlă inspirate din viața lui Iisus, constatăm că printre subiectele preferate ale iconarilor de la Nicula se numără atât reprezentări ale Mântuitorului precum și scene din ciclul hristologic.

Teme ca *Tăierea Împrejur* sau *Stretenia* sunt foarte rare și apar în special în icoanele mai vechi. *Intrarea în Ierusalim* este de asemenea o temă rară, în schimb *Botezul* și, mai ales, *Cina cea de Taină* sunt foarte frecvente, în timp ce *Răstignirea* este unul din subiectele favorite, pictat în foarte multe variante. Dintre icoanele cu chipul Mântuitorului, *Iisus Pantocrator* apare mai des decât *Iisus Învățător*. Destul de frecvent este pictat *Iisus cu vița de vie*, subiect reprezentat mai dogmatic la Nicula decât în Țara Oltului sau Șchei. Specifică centrului de la Nicula este și tema de certă influență catolică, apărută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, precum *Iisus copil cu globul* (Fig. 1) sau *Iisus copil cu globul și Sfântul Ioan copil cu mielul*.

Caracterizate printr-o tematică extrem de restrânsă, icoanele realizate la Iernuțeni îl reprezintă pe Iisus în ipostaza de *Pantocrator* sau *Învățător* dar și ca a doua

¹ Irimie 1969, p. 579.

persoană a *Sfintei Treimi*, alături de Dumnezeu-Tatăl și Sfântul Duh. Tema *Sfintei Treimi* apare, de asemenea, în centre precum Nicula, Șcheii Brașovului, Țara Oltului (de pildă în icoanele lui Savu Moga sau Matei Țimforea), precum și în Valea Sebeșului, unde iconarii din Lancrăm și Laz o redau frecvent.

În Șcheii Brașovului, spre exemplu, ciclul hristologic este mult restrâns în favoarea portretelor de sfinți. Cu toate acestea, teme ca *Botezul lui Iisus* apar destul de frecvent, la fel ca și *Nașterea lui Iisus*, care deseori este îmbogățită cu elemente folclorice precum ciobanul cântând la fluier sau cel ce amestecă mămăliga în ceaun.

Iconarii din Țara Oltului acordă atenție subiectelor inspirate din ciclul hristologic. Printre temele îndrăgite de Savu Moga se numără *Nașterea*, *Învieerea*, *Iisus Pantocrator*, în timp ce Matei Țimforea excelează mai ales în reprezentarea *Judecării de Apoi*, abordând însă și teme mai rare precum *Duminica Samarincii*.

În zona Valea Sebeșului-Alba Iulia, iconarii din familia Kosteja, Poienaru sau Prodan abordează o gamă tematică extrem de variată, ce cuprinde majoritatea temelor iconografice, între care cele inspirate din viața Mântuitorului ocupă un loc important.

În Mărginimea Sibiului, iconarii îmbrățișează un repertoriu la fel de bogat, care este tot mai mult tributary influențelor occidentale și care acordă, de asemenea, un loc foarte important reprezentărilor inspirate din viața Mântuitorului (*Cina cea de Taină*, *Judecata de Apoi*, *Ecce Homo* ale lui Ion Morar, *Nașterea lui Iisus*, *Intrarea în Ierusalim*, *Iisus la stâlpul infamiei* pictate de Nicolae Oancea sau *Groaznica Judecată a lui Matei Popa din Vale*).

În Banat, influențele catolice devin chiar copleșitoare, apărând în reprezentări specifice acestei zone, precum *Vir Dolorum* sau *Inima lui Iisus* (Fig. 2).

Temă iconografică de origine bizantină, *Iisus Pantocrator* îl reprezintă pe Dumnezeu așa cum L-au văzut în viziunile lor proorocii Vechiului Testament. Acesta este înfățișat sub chipul lui Iisus numit *Stăpânul Creației*, *Împăratul Slavei*, *Conducătorul tuturor*,¹ *Tatăl Atotțiitorul*, *Făcătorul cerului și al pământului*,² *Creatorul*, *Stăpânul lumii*, *Chipul lui Dumnezeu*, *Cel nevăzut* cu care se confundă³.

Există două tipuri de icoane ale *Pantocratorului*: cea în care Mântuitorul este reprezentat pe tron, înconjurat de cetele îngerești și care pune în evidență faptul că El este „Împărat al împăraților și Domn al domnilor“ și cea în care este înfățișat bust, arătând prin aceasta că noi nu cunoaștem decât în parte cele ale lui Dumnezeu și subliniind unitatea ființială și inseparabilă dintre Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul⁴.

Chipul lui Hristos Pantocrator este sever și grav, cu trăsături fine, ochi negri, privirea scrutătoare și barba neagră. Cu mâna dreaptă binecuvântează, iar cu stânga ține Sfânta Evanghelie deschisă sau un glob cruciger. Inițialele Alfa și Omega, prima și ultima literă din alfabetul grec, redau simbolic eternitatea și atotputernicia lui Dumnezeu: „Eu sunt Alfa și Omega, Cel ce este, Cel ce era și Cel ce vine, Atotțiitorul... „⁵.

¹ Forest 2006, p. 54.

² Braniște, En., Braniște, E. 2001, p. 329.

³ Boghiu 2001, pp. 75-79.

⁴ Boghiu 2001, p. 109.

⁵ Braniște, En., Braniște, E. 2001, p. 339.

De obicei Pantocratorul este înveșmântat în costum antic, în culorile tradiționale: albastru și roșu. Veșmântul de culoarea purpului, culoarea împăraților, îl înfățișează pe Mântuitor ca stăpân al lumii, în timp ce mantia de culoare albastră este simbolul laturii sale divine. Fondul de aur reprezintă lumina necreată a lui Dumnezeu, în care Iisus omul este cufundat, iar nimbul de aur este simbolul lumii divine iradiate de Iisus Domnul. În interiorul nimbului este reprezentată o cruce pe ale cărei brațe se pot citi literele grecești ΟΩΝ cu semnificația „Eu sunt Cel ce sunt”, numele revelat al lui Dumnezeu. Cu mâna dreaptă binecuvântează. Unirea degetului inelar cu arătătorul amintește unirea celor două laturi, divină și umană, în Hristos, iar celelalte trei degete simbolizează Sfânta Treime (Fig. 3).

Foarte frecvent, Iisus este reprezentat ca *Arhiereu* sau *Mare Preot*, ipostază în care poartă pe cap o coroană împărătească cu inscripția „Împăratul Împăraților și Marele Preot”, iar în mână ține cartea deschisă la cuvintele „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta”.

O icoană foarte îndrăgită de ortodocși și larg răspândită, este *Deisis* (grec. – rugăciune stăruitoare de mijlocire), care îl înfățișează pe Mântuitor bust sau așezat pe tron, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând cu mâna stângă Evanghelia sprijinită pe genunchi. Acesta este încadrat de personaje care mijlocesc pentru credincioși. Dacă în *mica Deisis*, lângă Hristos sunt reprezentați numai Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul, principalii sfinți intercesori care se roagă pentru îngăduință și iertarea păcatelor oamenilor, în *marea Deisis* apar și cei 12 Apostoli. Rar, în locul Maicii Domnului și Sfântului Ioan Botezătorul apar îngeri sau un sfânt local¹. Tema *Deisis* constituie nucleul iconografic al iconostasului și totodată este o secvență a *Judecății de Apoi*, întrucât sfinții intercesori intervin pe lângă Împăratul Ceresc, pentru ca acesta să asculte rugăciunile oamenilor spre a le acorda iertarea la Judecata din Urmă.

Iisus apare și în ipostaza *Mântuitorului cu vița de vie*, tema simbolizând misterul Euharistiei, după cuvintele rostite de Iisus la Cina cea de Taină: „Beți dintru acesta toți, că acesta este sângele meu, care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor”. Motivul *Viței de vie* se numără, alături de *Cruce*, *Miel* sau *Bunul Păstor*, printre primele simboluri creștine create începând cu secolul al II-lea d. H. Ea reprezintă pe Iisus și pe creștini: „Eu sunt vița, voi sunteți mlădițele” (Fig. 4).

Replică ortodoxă a temei occidentale „Le Pressoir mystique”, tema *Iisus cu vița de vie* înlocuiește detaliile naturaliste ale acesteia prin elemente simbolice cu adânci înțelesuri euharistice. Schimbarea efectuată este deosebit de semnificativă. Iisus nu este stors, ci oferă El Însuși vinul dătător de viață din ciorchinele care îi iese din trup.

În Transilvania, această reprezentare este deosebit de frecventă în mediul rural, în tot secolul al XVIII-lea, în icoane pe sticlă, în xilografuri și în pictura murală. I.D. Ștefănescu observa că tema nu se întâlnește în Bizanț, în Orient, în Balcani, în Rusia și nici în țările române, în schimb, în Maramureș nu lipsește din niciun monument unde decorează absida estică².

¹ Quenot 1993 pp. 90-93.

² Ștefănescu 1968, p. 127.

Tema *Iisus cu vița de vie* face obiectul studiului „Mântuitorul și vița de vie“ al lui Nicolae Cartoian, în care autorul evidențiază legăturile directe ale acesteia cu sursa folclorică și cu legendele religioase din literatura românească veche¹. Larga răspândire a acestei teme se datorează unor vechi tradiții populare, întărite de legende apocrife (precum povestea viței de vie răsărită în locul unde soția lui Pilat și-a îngropat rochia pătată cu sângele lui Iisus), de colinde și poezii populare. Tema constă în reprezentarea lui Iisus care stoarce cu amândouă mâinile un ciorchine legat de vrejul plin de frunze și struguri ce a crescut din coasta Lui împunsă de lance, iar sucii picură în potir. Spre deosebire de icoanele niculene în care Mântuitorul stă în picioare pe lespezea mormântului Său, în Șcheii Brașovului și Făgăraș, acesta este așezat pe o laviță sau pe o ladă de zestre bogat ornamentată.

Iisus este înfățișat frecvent ca **Prunc**. Reprezentat astfel în icoanele *Maicii Domnului cu Pruncul*, El binecuvântează cu mâna dreaptă și ține în stânga un filacter simbolizând Evanghelia, „Vestea Bună“ pe care a adus-o omenirii. Tot în ipostaza de Prunc, apare și în icoanele reprezentând *Nașterea, Întâmpinarea Domnului, Sfântul Iosif cu Iisus în brațe*.

Alteori, Iisus apare în ipostaza **Emanuel** (tânăr imberb) în icoane ca *Iisus în potir* (Fig.5), *Iisus înger de mare eșfat* sau *Maica Domnului Orantă* (Fig. 6). Reprezentare simbolică, în care potirul e imaginea suferinței și împărtășaniei, tema *Iisus în potir* face trimitere la sângele vărsat de Iisus pentru iertarea păcatelor omenești.

Iisus cel vechi de zile este o altă ipostază a lui Iisus. Acesta apare în *Judecata de Apoi* ca un bătrân cu părul și barba albe, nimb cruciger și veșminte de culoare deschisă, ținând uneori în mână Evanghelia, alteori filactere. De multe ori este greșit identificat cu imaginea lui Dumnezeu-Tatăl.

Motivul *Nașterii* ocupă un loc de seamă în pictura pe sticlă. Denumită popular „Crăciun“, **Nașterea lui Hristos** este una din cele mai mari, mai scumpe și mai populare sărbători ale Ortodoxiei românești. Este cel dintâi praznic împăratesc cu dată fixă în ordinea cronologică a vieții Mântuitorului. Este o zi de mare bucurie și binecuvântare pentru creștini. În timp ce iconografia ortodoxă preferă ipostaza *Nașterii* în peșteră, iconografia apuseană plasează scena *Nașterii* într-un staul cu animale.

Icoana *Nașterii lui Hristos*, numită în Maierii Alba Iuliei „Nășterița“, era considerată semn al binecuvântării dumnezeiești și făcea parte obligatoriu din zestrea fetelor. Potrivit opiniei lui Gheorghe Pavelescu, în cultul arătat acestei icoane se întrezărește simbolul fecundității².

În desfășurarea ciclului hristologic, *Nașterea* (Fig.7) se întâlnește în foarte multe variante compoziționale, unele foarte simple, altele mai savant compuse. Personajele care participă la această scenă sunt: Pruncul, Maria, Iosif, magii, îngerul care vestește Nașterea Mântuitorului unuia sau mai multor păstori, femeile care scaldă Pruncul și animalele (boul și măgarul), care îl încălzesc cu respirația lor. Din bolta cerului coboară o rază de lumină dumnezeiască ce formează o stea.

¹ Cartoian 1937, p. 16.

² Pavelescu 1998, p. 12.

Multe icoane cu scena Nașterii trădează influențe apusene. Astfel, Maria îngenunchează înaintea Pruncului, peștera este înlocuită cu o construcție, Pruncul este reprezentat dezbrăcat în loc să fie înfășat în scutece.

Întâmpinarea Domnului (*Stretenia*) este numele praznicului împărătesc ce face referire la tradiția iudaică de a duce la templu, spre purificare, mamele pruncilor, la 40 de zile după ce au născut, obicei păstrat și în tradiția ortodoxă. Această sărbătoare face parte dintre praznicile închinare Mântuitorului, căci El este „Cel Întâmpinat“, fiind pe prim plan. La catolici, în primul plan stă Maria, care a venit la templu pentru „curățire“, după Lege, motiv pentru care ei numesc sărbătoarea „*Curățirea Sfintei Marii*“¹. Personajele scenei sunt Hristos, Maica Domnului, Iosif, bătrânul Simeon și proorocița Ana. Acțiunea se petrece la templu, în fața altarului acoperit cu baldachin. Pruncul îmbrăcat într-o tunică este purtat în brațe de mama sa, dar cel mai adesea de către Simeon. Iosif apare frecvent ținând în mână doi pui de turturea (Fig. 8).

Numit popular și *Boboteaza*, **Botezul Domnului** (*Epifania, Teofania*) este unul dintre cele mai mari praznice creștine și una dintre cele mai populare sărbători la români, alături de *Nașterea* și *Înviearea lui Hristos*. Tema *Botezul lui Iisus* este menită să reamintească Botezul Domnului în râul Iordan, când Hristos ia asupra Sa păcatele tuturor oamenilor, le curăță în acea apă, răscumpărându-le apoi prin jertfa sa. Această sărbătoare este numită și *Epifanie* (arătare), pentru că acum s-a arătat Sfânta Treime: *Tatăl*, Cel ce a zis: „Acesta este Fiul Meu Cel iubit“, *Fiul*, Hristos și *Duhul Sfânt*, sub chipul porumbelului. Acest praznic se mai numește epifanie și pentru că Ioan Botezătorul a arătat lumii pe Iisus, zicând „Iată Mielul lui Dumnezeu care ridică păcatele lumii!“.

Compoziția îl reprezintă pe Iisus în mijlocul Iordanului, în picioare, înfășurat cu o pânză în dreptul șoldurilor, binecuvântând apele sau acoperindu-și trupul cu mâinile puse pe piept. Deasupra capului Său se află Duhul Sfânt în chip de porumbel, pe raze aurii. Ioan Botezătorul se află la dreapta lui Iisus, în timp ce în stânga Lui un înger pe un covor de nori îi întinde Acestuia ștergarul (Fig. 9).

Printre scenele ciclului hristologic se numără și **Schimbarea la față** (*Transfigurarea*). Numită popular *Preobrojenia*, aceasta este arătarea dumnezeirii lui Iisus în fața celor mai apropiați ucenici când, pe muntele Tabor, Iisus S-a revelat pe Sine într-o lumină dumnezeiască, imaterială. Scena îl reprezintă pe Mântuitorul în picioare, îmbrăcat în veșminte albe, înălțându-Se într-o aureolă luminoasă. La picioarele Lui, apar Petru, Ioan și Iacov, prosternați la pământ, iar alături, în picioare, profeții Moise și Ilie.

Intrarea în Ierusalim (*Duminica Floriilor, Duminica Stâlpărilor*) celebrează intrarea triumfală a Mântuitorului în Ierusalim, înainte de Patimile Sale. Este o sărbătoare a bucuriei și, totodată, a tristeții. A bucuriei pentru că e sărbătoarea primirii triumfale a Domnului în Ierusalim, ziua în care Mântuitorul, însoțit de ucenicii Săi și înconjurat de mulțime, intră în cetatea sfântă, șezând pe un asin. Este primit cu osanale în chip sărbătoresc precum un Împărat. Oamenii îl întâmpină cu ramuri de finic, cununi de biruință și flori sau își aștern hainele în calea Sa. Deși aparent este o zi a triumfului, Mântuitorul este trist pentru că mulțimile văd în El doar un împărat

¹ Braniște, En., Braniște, E. 2001, pp. 485-486.

lumesc care să-i scoată din robia apăsătoare a Romei, și nicidecum un principe al păcii, un biruitor al binelui împotriva păcatului și a morții. El știe că cei care strigă azi „Osana“, mâine vor striga „Răstignește-L!“. Este trist pentru că intră în Ierusalim, nu ca să împărătească, ci pentru a fi răstignit. În această zi creștinii întâmpină pe Mântuitorul, ca și mulțimile de odioasă în biserici, cu ramuri de salcie, care închipuiesc stâlpii de finic. Acestea sunt totodată simbolul primăverii, semnul biruinței asupra morții (Fig. 10).

Cina cea de Taină (*Euharistia*) (în grecește: mulțumire, recunoștință), este ultima cină pascală pe care Mântuitorul o ia cu ucenicii Săi și totodată prima cină euharistică deoarece, după ce a spălat picioarele ucenicilor (dându-le o ultimă și adânc grăitoare pildă de smerenie) și l-a demascat pe Iuda vânzătorul, Iisus a instituit Sfânta Taină a Euharistiei. El le-a oferit ucenicilor pâine și vin, prefigurând în chip nesângeros jertfa sângeroasă pe care o va aduce ca expresie supremă a iubirii sale pentru oameni.

Iconografia ortodoxă prezintă scena *Cinei* într-o casă în interiorul căreia se află o masă semicirculară, pe care sunt așezate farfuriile cu mâncare, chifle, ulcioare și câni, iar în mijlocul mesei o farfurie cu un pește mare. Iisus este reprezentat în centrul compoziției, binecuvântând cu mâna dreaptă și odihnindu-și mâna stângă pe umărul lui Ioan care stă lângă El. De o parte și de alta sunt plasați apostolii. Iuda întinde mâna spre a-și înmuia pâinea într-o farfurie.

Reprezentările care respectă strict erminii îl înfațșează doar pe Iisus cu aureolă, deoarece apostolii s-au umplut de Duhul Sfânt abia mai târziu, la *Cincizecime* (Fig. 11). În unele icoane ale *Cinei celei de Taină* și ucenicii sunt reprezentați cu aureolă, în afară de Iuda, pentru a-l deosebi, deși gestul acestuia e suficient pentru a-l identifica. Peștele este un simbol al lui Iisus Hristos, Unul jertfit și oferit drept hrană credincioșilor.

Iconografia apuseană oferă temei o redactare diferită. Masa este dreptunghiulară. Apostolii sunt plasați pe latura din spate a mesei, unul în capătul din dreapta, iar Hristos la capătul din stânga, nu în centru. Cu totul nepotrivit se folosește aureola pentru ucenici, inclusiv pentru Iuda. Mai târziu, Leonardo da Vinci a pictat această scenă introducând o masă dreptunghiulară, așezându-l pe Hristos în centru. Acesta nu are barbă și nici aureolă. Pictorii de icoane ortodocși au preluat această reprezentare, făcând unele modificări, pictând pe Iisus cu barbă și aureolă. O astfel de reprezentare o constituie *Cina cea de Taină* a pictorului Moraru, preluată apoi de fiicele acestuia.

Spre deosebire de aceste compoziții ample, țărani de la Nicula pun în circulație variante reprezentând doar câțiva apostoli în jurul lui Iisus, prezența celorlalți fiind sugerată prin procedeele izocefaliei. În majoritatea icoanelor niculene nu apar clădirile din fundal și nici hieratismul specific bizantin al personajelor. Masa se aseamănă uneori cu o masă țărănească¹.

Deosebit de frecventă în iconografia bizantină, **Răstignirea lui Iisus** este, de asemenea, una din temele preferate ale iconografiei pe sticlă. Aceasta ilustrează momentul crucificării lui Iisus în prezența sfințelor femei, a Sfântului Evanghelist Ioan și a centurionului Longin.

¹ Popescu 1970, p. 79-80.

Se mai numește și *Vinerea Patimilor* pentru că „în această vineri a pățimit și s-a răstignit Domnul nostru Iisus Hristos pe cruce pentru răscumpărarea neamului omenesc de sub jugul păcatului strămoșesc”¹.

Spre deosebire de Apus unde crucea slavei se schimbă în crucea durerii², Bizanțul a creat un timp de *Răstignire* în care trupul lui Iisus, în ciuda stigmatelor provocate de Patimă, exprimă nemurirea, biruința asupra morții. Ca și icoanele pe lemn cu aceeași temă, icoanele pe sticlă cu scena Răstignirii plasează crucea în centrul compoziției ce are un echilibru perfect. De asemenea, evidențiază anumite elemente specifice precum curbura trupului lui Iisus, flexiunea genunchilor, capul plecat și ochii închiși, dar și elemente nebiblice, de legendă, cum sunt craniul de sub cruce sau reprezentarea soarelui și a lunii. Pornind de la credința că în momentul morții lui Hristos, piatra de la piciorul crucii a crăpat pentru a da la iveală craniul lui Adam, care ar fi fost îngropat sub Golgota, tradiția iconografică a preluat acest detaliu din izvoare apocrife pentru că el servește la evidențierea înțelesului dogmatic al icoanei Răstignirii: mântuirea primului Adam prin sângele lui Hristos, Noul Adam, Care S-a făcut Om ca să mântuiască neamul omenesc³. Soarele și luna cu față umană, care apar adesea în colțurile superioare ale icoanei, reprezintă ziua și noaptea și simbolizează lumea văzută, îngrozită de moartea Creatorului său.

Temă predilectă a iconarilor pe sticlă, *Răstignirea* cunoaște cea mai largă reprezentare la Nicula, devenind un fel de laitmotiv. Plecând de la motivul foarte răspândit al *Răstignirii*, iconarii de la Nicula au creat modele proprii de icoane pe sticlă cu această temă, punând în circulație numeroase variante, astfel că icoana *Răstignirii* se numără printre cele mai originale și mai caracteristice icoane niculene (Fig. 12).

Răstignirea face parte din ciclul *Patimilor*, ciclul în care este cuprinsă și *Iisus la stâlpul infamiei* (Fig. 13), temă extrem de rară, preluată din pictura murală a bisericilor. Arta apuseană, cu predilecția ei recunoscută pentru realism, dramatizează și mai mult chipul Crucificatului, astfel că din secolele XV-XVI apar reprezentări de tipul *Ecce Homo* (Fig. 14). Aceasta este una din temele extrem de rare ale picturii românești pe sticlă.

Icoana românească pe sticlă acordă un loc de seamă și momentelor de mare tragism ce se succed morții Mântuitorului. *Coborârea de pe cruce*, *Plângerea* (*Prohodul*) și *Așezarea în mormânt* (*Punerea în mormânt*, *Îngroparea lui Iisus*) sunt câteva teme înrudite.

În *Coborârea de pe cruce*, pe fundalul crucii care se profilează pe cer ca simbol permanent al suferinței, Maica Domnului susține îndurerată trupul neînsuflit al lui Iisus, asistată fiind de Evanghelistul Ioan și Maria Magdalena. Sentimentul de jale este puternic subliniat prin acordurile cromatice cu accente de negru.

Plângerea reprezintă jelirea lui Iisus după coborârea Sa de pe cruce. Se mai numește și *Prohodul lui Iisus*, cu trimitere la slujba de Însmormântare a Domnului din Vinerea Mare. În iconografia apuseană poartă numele de *Pieta* și o reprezintă pe Maria cu Iisus mort pe genunchi. În icoanele pe sticlă, tema *Plângerii* este uneori

¹ Marian 1995, p. 109.

² Quenot 1993, pp. 194-202.

³ Uspensky, Lossky 2003, pp. 193-198.

sinonimă cu cea a *Înmormântării*, astfel că icoane cu compoziții identice poartă uneori titlul de *Prohodul*, *Punerea în mormânt* sau *Îngroparea lui Iisus* (Fig. 15). Iisus răstignit apare și în icoana *Maicii îndurerate*. Tema durerii și deznădejdi este aceeași, în schimb, elementele compoziționale sunt inversate ca poziție și importanță. Dacă în icoana *Plângerii* accentul cade pe trupul lui Iisus, plasat în prim plan, în icoana *Maicii îndurerate*, Maria este personajul principal, în timp ce, redat în miniatură în plan secund, trupul crucificat al Fiului explică durerea mamei.

Paștile sau *Învieerea Domnului* este cel mai important praznic, „sărbătoarea sărbătorilor” și constituie cea mai veche sărbătoare creștină. Semnifică bucuria *Învierii* Domnului, noapte a lumini, a izbăvirii omului din iad, din păcat și din moarte. Așa cum spune Simion Florea Marian, Paștile sau sărbătoarea *Învierii* este „cea mai mare, mai însemnată, mai sfântă și mai îmbucurătoare sărbătoare de peste an”¹.

Ortodoxia nu înfățișează momentul *Învierii*, când Hristos iese din mormânt, considerând că acesta deformează adevărul și înlătură taina. Tradiția recunoaște două icoane ale *Învierii*, în conformitate cu Sfintele Scripturi: cea a *Sfintelor Femei purtătoare de mir*, venite la mormânt și cea a *Pogorării lui Hristos la Iad (Coborârea la Limbi sau Anastasis)*. Inspirată din Evanghelia apocrifă a lui Nicodim, scena îl înfățișează pe Mântuitorul ținând crucea ca un sceptru, sfărâmând porțile iadului, strivindu-l pe Satan și smulgându-i pe Adam și Eva din întunericul morții.

Iconografia occidentală, inspirată din teatrul religios, a imaginat o altă reprezentare a *Învierii*: Mântuitorul ieșind din mormânt cu un steag în mână. Lângă mormânt stau doi soldați căzuți, iar un înger dă piatra la o parte. Acest fel de a reprezenta *Învieerea* se bazează pe adevărul că Mântuitorul a înviat nestrucând pecetea mormântului, iar în momentul în care Îngerul a ridicat piatra, mormântul era gol (Fig. 16).

Scena *Învierii* cunoaște multiple variante, de la cele mai simple icoane pictate la Nicula, cu numai câteva personaje, până la cele mai complexe compoziții ale lui Parthenie Poienaru sau Pavel Zamfir din Laz, în care numărul personajelor este mult mai mare, iar scena *Învierii* este încadrată de scene inspirate din viața lui Iisus (Fig. 17).

Denumită popular *Ispas*, *Înălțarea* este una dintre cele mai vechi sărbători creștine care celebrează înălțarea la cer a Mântuitorului. Imaginea *Înălțării* se compune din medalionul cu Mântuitorul stând pe tron sau pe curcubeu, susținut de 2 sau 4 îngeri și din cei de pe pământ care privesc spre Acesta: Maica Domnului, uneori flancată de îngeri și Sfinții Apostoli. Acest grup reprezintă Biserica pe care Hristos o lasă pe pământ și care, prin pogorârea promisă a Duhului Sfânt la *Cincizecime*, va primi întreaga desăvârșire a ființei ei. Locul principal din punct de vedere compozițional îl ocupă acest grup, în timp ce figura principală a Mântuitorului care se înalță este redată mult mai mică. Aceasta se datorează faptului că în Sfânta Scriptură și prin urmare, și în iconografie, centrul de gravitație nu este faptul *Înălțării*, ci semnificația și consecințele lui pentru Biserică și pentru lume.

Pogorârea Sfântului Duh (Cincizecimea, Duminica Rusaliilor) este, de asemenea, una din marile sărbători împăratești cu care se încheie descoperirea lui Dumnezeu, Cel în Treime, față de lume și de creație. Sfântul Duh se coboară asupra

¹ Marian 1994, p. 231.

Sfinților Apostoli în chip de limbi ca de foc, în a zecea zi de la *Înălțarea* lui Hristos și a cincizeca zi de la *Învierea* Sa.

Judecata de Apoi (*Judecata din Urmă*) este o temă larg răspândită în arta creștină, bazată pe credința în cea de-a doua venire a lui Iisus Hristos pentru a-i judeca pe oameni, răsplătindu-i pe cei buni și pedepsindu-i pe cei răi. Vorbind despre tema *Judecării din Urmă* și în general despre temele iad-rai, Lucian Blaga afirma în „Spațiul mioritic“ că spre sfârșitul secolului al XVIII-lea acestea au aprins cu putere de obsesie imaginația poporului. Așa se explică frecvența cu care apare *Judecata de Apoi* în icoanele pe sticlă ale zugravilor de pe Valea Sebeșului (Fig.18), Mărginimea Sibiului și Țara Oltului, unde Matei Țimforea a realizat unele dintre cele mai valoroase ilustrări ale acestei teme.

Desfășurarea completă a scenei presupune organizarea compoziției în mai multe registre ce conțin grupuri și personaje bine individualizate. Registrul superior este rezervat reprezentării bolții cerești cu semnele zodiacului și cu *Cel vechi de zile* care închide porțile cerului. Hristos pe tron de curcubeu, înconjurat de îngeri și apostoli, alături de Sfânta Fecioară și Sfântul Ioan Botezătorul mijlocind pentru oameni către Judecătorul suprem, formează motivul *Deisis*, elementul central al compoziției. Sub tribunalul ceresc apare tronul pregătirii sau al Hetimasiei, înaintea căruia se prosternază în rugăciune Adam și Eva. Odată rostită sentința, cei aleși se despart și se grupează ierarhic, formând cete: arhieriei, împărați, cuvioși, mucenici care privesc la cer de la dreapta Mântuitorului, în timp ce, de la stânga Lui, păcătoșii blestemați sunt târați în râul de foc. În partea inferioară sunt înfățișate raiul și iadul. Spre rai se îndreaptă credincioșii conduși de Apostolul Petru, iar păcătoșii sunt înghițiți de gura larg deschisă a monstrului Leviathan.

O temă frecvent reprezentată în icoanele românești pe sticlă este *Sfânta Treime* care apare foarte rar sub forma temei tradiționale bizantine inspirate din Vechiul Testament, *Cina de la Mamvri*, în schimb apare frecvent sub forma temei de factură occidentală a *Sfintei Troițe*, reprezentată prin *Dumnezeu-Tatăl*, *Dumnezeu-Fiul* și *Sfântul Duh-porumbel* (Fig. 19). Așezat în partea dreaptă a compoziției, Dumnezeu-Tatăl, „Făcătorul cerului și al pământului“, binecuvântează cu mâna dreaptă și susține cu cea stângă globul cruciger. Capul îi este înconjurat de un nimb triunghiular, simbol al Trinității, încadrat de un altul circular. Preluarea acestei teme din iconografia catolică se explică prin contactele mai frecvente ale iconarilor transilvăneni cu arta occidentală și mai cu seamă prin unirea unei părți a Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Biserica Catolică (1701), de la care aceasta preia dogma purcederii Sfântului Duh și de la Tatăl și de la Fiul (Filioque).

Poziția pe care o are ortodoxia privind raporturile ierarhice dinăuntrul Treimii, și anume, aceea că „Tatăl, Fiul și Sfântul Duh sunt trei ipostaze care împărtășesc aceeași ființă sau substanță (ousia) și aceeași energie (energeia)¹, exclude diverse alte poziții, printre care și cea potrivit căreia Tatăl, Fiul și Sfântul Duh sunt o singură persoană. Astfel se explică de ce *Sfânta Troiță într-un trup*, temă ce simbolizează ideea Trinității într-un singur personaj, este o reprezentare rară, interzisă de biserică, în care Iisus este redat bust, iar capul său cu trei fețe este încadrat de un nimb triunghiular cu

¹ Eliade, Culianu 1993, p. 118.

inscripția „Cel ce este“. Plutind pe o aglomerare de nori, El binecuvântează cu mâna dreaptă și ține în mâna stângă sceptrul ce semnifică atotputernicia. Tema apare în icoanele lui Ioan Pop, precum și în cele ale iconarilor Kostea din Lancrăm sau a celor din Mărginimea Sibiului (Fig. 20).

De multe ori tema *Sfintei Treimi* este asociată cu *Încoronarea Mariei*, fapt ce ilustrează, după cum constată Mircea Eliade, una din particularitățile creștinismului, „aceea de a accentua în mod felurit raporturile complexe dintre cele trei persoane aflate într-o stranie relație trinitară (Tatăl, Fiul, Sfântul Duh) și între această Trinitate de dominanță masculină și un personaj feminin (Fecioara Maria), care are la rândul său, cu fiecare persoană a Treimii o relație ce nu se lasă ușor surprinsă“...¹.

BIBLIOGRAFIE/BIBLIOGRAPHY

- Boghiu 2001 Sofian Boghiu, *Chipul Mântuitorului în iconografie*, București, 2001
- Braniște, En., Braniște, E. 2001 Ene Braniște, Ecaterina Braniște, *Dicționar de cunoștințe religioase*, Caransebeș, 2001
- Cartoian 1937 Nicolae Cartoian, *Mântuitorul și viața de vie*, în *Arta și tehnica grafică*, nr.1, sept. 1937, București, pp. 13-16
- Eliade Culianu Petru, 1993 Mircea Eliade, Ioan Petru, Culianu, *Dicționar al religiilor*, București, 1993
- Irimie 1969 Cornel Irimie, *Icoanele pe sticlă*, în *Arta populară românească*, București, 1969, pp. 567-611
- Forest 2006 Jim Forest, *Icoana în rugăciune*, București, 2006
- Marian 1994 Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I-II, București, 1994
- Marian 1995 Simion Florea Marian, *Nașterea la români*, București, 1995
- Quenot 1993 Michel Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut*, București, 1993
- Pavelescu 1998 Gheorghe Pavelescu, *Pictura pe sticlă la români*, în *Ethnos, Studii de etnografie și folclor*, Sibiu, 1998, pp.172-189
- Popescu 1970 Ion Apostol Popescu, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, București, 1970
- Ștefănescu 1968 I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968
- Uspensky, Lossky 2003 Leonid Uspensky, Vladimir Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, București, 2003

¹ Eliade, Culianu 1993, p. 118.

Fig. 1. Iisus copil cu globul, Nicu

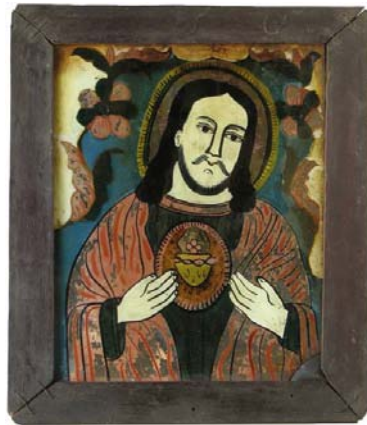

Fig. 2. Iisus cu inima, Nicula

Fig. 3. Iisus Pantocrator, Savu

Fig. 4. Iisus cu vița de vie, Țara Oltului

Fig. 5. Iisus în potir, Șcheii Brașovul

Fig. 6. Maica Domnului Orantă, Ion Morar

Fig. 7. Nașterea lui Iisus, Zugrăvițele Prodan

Fig. 8. Stretenia, Țara Bârsei

Fig. 9. Botezul lui Iisus, Șcheii Brașovul

Fig. 10. Intrarea în Ierusalim, probabil Nicolae Oancea

Fig. 11. Cina cea de taină, Țara Oltului

Fig. 12. Răstignirea lui Iisus, Nicula

Fig. 13. Iisus la stâlpul infamiei, probabil Nicolae Oancea

Fig. 14. Ecce Homo, probabil Ion Morar

Fig. 15. Prohodul lui Iisus, Șcheii Brașovului

Fig. 16. Învierea lui Iisus, Ioan Pop

Fig. 17. Învierea cu scene de praznic, Laz

Fig. 18. Sfânta Treime, Nicula

Fig. 19. Sfânta Troiță într-un trup, Lancrăm

Fig. 20. Judecata de Apoi, Laz